

רבי נחוניא בן הקנה

התנא שהתפלל בפתח בית המדרש, ולפי המסורת חתם את השם הקדוש ב"אנא בכח"

בכל ליל שבת, בבתי כנסת בכל העולם, לפני "לכה דודי", עומדים יהודים ואומרים בקול שקט שבע שורות קצרות: "אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה". ובכל בוקר, בבתי מדרש ושיבות, יש תלמידים שפותחים את הגמרא ולוחשים תפילה קטנה שלא ייכשלו בדבר הלכה. את שתי התפילות האלה אנחנו חייבים, לפי המסורת, לתנא אחד: רבי נחוניא בן הקנה.

מעט מאוד נשאר בידינו מדבריו. כמה שורות במשנה, כמה מילים בגמרא. אבל מן המעט הזה מתגלה דמות של צדיק עניו, אוהב חבריו, מתפלל מתוך הלב, ולפי מסורת המקובלים, גם אחד הראשונים שהחזיקו בידם את סודות התורה.

מי היה

רבי נחוניא בן הקנה היה תנא מן הדור השני של התנאים, וחי בשלהי ימי הבית השני. מקום מושבו היה בעיירה אמאוס שביהודה, על הגבול שבין ההר לשפלה.

הוא היה רב גדול ובעל שיטה בלימוד. הגמרא מספרת שהיה "דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט" (שבועות כו ע"א), כלומר מלמד איך הכלל והפרט שבפסוק מאירים זה את זה, ואיך מתוך מה שכתוב מבינים את מה שלא נכתב. זו דרך של סדר ושל דיוק, של מי שמכבד כל מילה בתורה.

הרב והתלמיד

את דרכו מסר רבי נחוניא לתלמידו הגדול, רבי ישמעאל. והגמרא בוחרת לתאר את הקשר ביניהם במילה אחת עדינה: רבי ישמעאל "שימש" את רבי נחוניא בן הקנה. הוא לא רק שמע ממנו שיעורים. הוא שימש אותו, עמד לידו, ראה איך הוא חי.

”רבי ישמעאל, ששימש את רבי נחוניא בן הקנה, שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט, איהו נמי דורש בכלל ופרט”

שבועות כו ע”א

ורבי ישמעאל לקח את מה שקיבל מרבו והעביר אותו הלאה. הוא שסידר את ”שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן”, שכל יהודי אומר בכל בוקר בתפילת שחרית, בפרק ”רבי ישמעאל אומר”.

תחשבו על זה. בכל בוקר, כשאנחנו אומרים ”רבי ישמעאל אומר, בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן”, אנחנו שומעים בעצם גם את קולו של הרב שלימד אותו. כך עוברת תורה: מרב לתלמיד, מלב ללב, עד שהיא נעשית חלק מתפילת כל העם.

התפילה בפתח בית המדרש

המשנה מספרת על מנהג קטן ויפה שהיה לרבי נחוניה:

”רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה. אמרו לו: מה מקום לתפלה זו. אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי. וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי”

ברכות כח ע”ב

והגמרא מביאה את נוסח התפילה עצמה. כשנכנס היה אומר:

”יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח בהם”

ברכות כח ע”ב

שימו לב למה שהוא מבקש. גאון גדול נכנס ללמוד, והדבר הראשון שהוא מבקש הוא שלא יטעה. לא שיחדש חידושים ולא שיתפרסם, רק שלא יגרום תקלה. ומיד אחר כך הוא חושב על חבריו: שישמחו בו, ושגם הם לא ייכשלו, ושהוא ישמח בהם.

וכשיצא מבית המדרש היה אומר:

”מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים, והם משכימים. אני משכים לדברי תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת”

ברכות כח ע”ב

אני חושב שיש כאן סוד של שמחה. רבי נחוניא לא יצא מבית המדרש עייף ומתלונן. הוא יצא מודה. יום שלם של עמל, ובסופו הוא עוצר ואומר תודה על החלק שזכה בו. עד היום מדפיסים את התפילה הזאת בראש מהדורות רבות של הגמרא, ורבים אומרים אותה בתחילת הלימוד ובסופו. כך נשאר לנו לא רק מה שלמד, אלא גם איך הרגיש.

במה הארכת ימים

רבי נחוניא זכה לאריכות ימים. ותלמידיו, שראו את רבם זקן ושבע ימים, שאלו אותו מה הסוד. והתשובה שלו היא
אולי השיעור החשוב ביותר שהשאיר לנו:

”שאלו תלמידיו את רבי נחוניא בן הקנה: במה הארכת ימים. אמר להם: מימי לא נתכבדתי
בקלון חברי, ולא עלתה על מטתי קללת חברי, וותרן בממוני הייתי”

מגילה כח ע”א

שלושה דברים, וכולם בין אדם לחברו.

♦ לא נתכבדתי בקלון חברי

מעולם לא בנה את כבודו על חשבון אדם אחר. הגמרא מביאה על זה מעשה: רב הונא היה נושא מעדר על
כתפו, ובא רב חנא בר חנילאי לקחת ממנו את המשא מכבוד. אמר לו רב הונא: אם אתה רגיל לשאת כך בעירך,
שא. ואם לא, כבוד שבא לי מן הזלזול שלך, אינו נוח לי.

♦ לא עלתה על מטתי קללת חברי

הוא לא הלך לישון כשמישהו כועס עליו או שהוא כועס על מישהו. והגמרא מספרת שמר זוטרא, כשהיה עולה על
מיטתו, היה אומר: ”שרי ליה לכל מאן דצערן”, מחול לכל מי שציער אותי.

♦ וותרן בממוני הייתי

הוא לא עמד על כל פרוטה. ידו הייתה פתוחה, והוא ויתר לאחרים גם במה שהגיע לו.

כמה פשוט, וכמה קשה. אנחנו מחפשים סודות לאריכות ימים במזון, בתרופות ובמנוחה. ורבי נחוניא,
מגדולי בעלי הסוד, אומר לתלמידיו שהסוד הוא לב נקי. ללכת לישון בלי כעס על אף אחד. אני חושב
שמי שמנסה לחיות כך אפילו לילה אחד, מרגיש כמה הנשמה נעשית קלה.

עול תורה

במסכת אבות מובא משפט אחד בשמו, וגם הוא מלמד על אמונה שקטה ועמוקה:

”כל המקבל עליו עול תורה, מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה, נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ”

משנה אבות ג, ה

מי שמקבל על עצמו את התורה באמת, הקב”ה מקל ממנו את שאר המשאות. ומי שפורק אותה, לא נעשה חופשי. הוא רק מחליף עול אחד באחרים, כבדים ממנו.

ויש כאן חיבור יפה לתשובה שנתן לתלמידיו. מי שקיבל על עצמו עול תורה באמת, אינו צריך לרדוף אחרי כבוד, ואינו צריך לריב על כסף, ואינו צריך לשמור כעס עד הלילה. המשאות האלה פשוט נופלים ממנו. ואולי זה סוד אריכות הימים שלו: אדם שאינו נושא על גבו משאות מיותרים, הולך רחוק יותר.

בעל הסוד

מסורת המקובלים רואה ברבי נחוניה בן הקנה אחד מן הראשונים שהחזיקו בתורת הנסתר. בספרות ההיכלות הקדומה נזכר שמו כמי שידע את סודות המרכבה, יחד עם תלמידו רבי ישמעאל, ובחיבור קדום נוסף נזכרים “נחוניה בן הקנה וחביריו” כחבורה שנתגלה לה סוד.

והחיבור החשוב ביותר שנקשר בשמו הוא ספר הבהיר, מן הספרים הראשונים של חכמת הקבלה. הספר נפתח בדבריו:

”אמר ר’ נחוניא בן הקנה: כתוב אחד אומר ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, וכתוב אחד אומר ישת חושך סתרו... בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה”

ספר הבהיר, א

כבר במילים הראשונות יש שיעור גדול. פסוק אחד אומר שהאור בהיר, פסוק אחר אומר שהקב”ה מסתתר בחושך. והפסוק השלישי מגלה שאצלו אין הבדל: החושך כאור. מה שנראה לנו כהסתר, לפניו הוא אור גמור. הרמב”ן, מגדולי המקובלים הראשונים, מביא מדברי הספר הזה בפירושו לתורה, וקורא לו בשם ”מדרש רבי נחוניא בן הקנה” (רמב”ן, בראשית א, א).

אנא בכח

יש עוד תפילה שהמסורת מייחסת לרבי נחוניה, והיא אולי המוכרת מכולן: ”אנא בכח”. שבע שורות, ארבעים ושתיים מילים, וראשי התיבות שלהן יוצרים את השם הקדוש שהמקובלים קוראים לו ”שם מ”ב”, שם בן ארבעים ושתיים אותיות.

”אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה. קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא”

אנא בכח, השורות הראשונות

התפילה נאמרת בקבלת שבת, ויש נוהגים לאומרה גם אחרי ספירת העומר ובזמנים נוספים. ומי שאומר אותה בכוונה מרגיש שהיא תחינה של עם שלם: ”תתיר צרורה”, שהקב”ה יתיר את מה שקשור וכבול, ”קבל רנת עמך”, שיקבל את השירה של בניו.

יש משהו נוגע ללב בכך שהתפילה הזאת נאמרת דווקא בכניסת השבת. השבוע נגמר, העמל נגמר, ולפני שמקבלים את פני השבת, אנחנו מבקשים ”תתיר צרורה”. כל מה שנקשר בנו במשך השבוע, כל דאגה

וכל כאב, שיותר עכשיו. זו תפילה של מי שיודע שיש מי שיכול להתיר.

הספרים

רבי נחוניה לא השאיר לנו ספר שכתב בידו שאין עליו ספק. אלה החיבורים והתפילות שבהם נשמרה תורתו, וחלקם מיוחסים לו במסורת:

שער "ספר הבהיר" בדפוס אמסטרדם

ספר הבהיר

מיוחס לו במסורת המקובלים

מן הספרים הקדומים ביותר בחכמת הקבלה, ונפתח במאמרו של רבי נחוניה. ובו יסודות רבים של תורת הספירות, האותיות והשמות. הרמב"ן קורא לו "מדרש רבי נחוניא בן הקנה".

אנא בכח

התפילה המיוחסת לו

שבע שורות של שש מילים כל אחת, שבראשי התיבות שלהן נרמז שם מ"ב. נאמרת בקבלת שבת ובזמנים נוספים, ונדפסת בכל הסידורים.

ספר הקנה וספר הפליאה

ספרי קבלה הקשורים בשמו

ספר הקנה הוא פירוש על פי הסוד למצוות התורה, וספר הפליאה הוא פירוש על פרשת בראשית. יש שייחסו אותם לרבי נחוניה, ויש שייחסו אותם לבני משפחתו ולתלמידי תלמידיו.

תפילת בית המדרש

דבריו, כפי שנשמרו בגמרא

התפילה שהיה אומר בכניסתו לבית המדרש וביציאתו. היא מובאת במשנה ובגמרא במסכת ברכות, ונדפסת עד היום בראש מהדורות רבות של התלמוד.

דבריו במשנה ובגמרא

מעט שהוא הרבה

המאמר על עול תורה במסכת אבות, הדברים על אריכות הימים במסכת מגילה, ודרכו בכלל ופרט שעברה לרבי ישמעאל ומשם לכל לומדי התורה.

שיטתו

אם מחברים את המעט שנשאר מדבריו, מתגלה דרך אחת שלמה.

בלימוד, דרכו היא הסדר והדיוק: כלל ופרט, כל מילה במקומה. בתפילה, דרכו היא הענווה: לפני הלימוד, בקשה שלא ייכשל, ואחריו, תודה. ובין אדם לחברו, דרכו היא הוויתור: לא להתכבד בקלון של אחר, לא ללכת לישון בכעס, ולא לעמוד על כל פרוטה.

ונראה לי שזה גם מה שהכשיר אותו להיות בעל סוד. מי שנזהר כל כך שלא לגרום תקלה, ומי שלבו נקי כל כך מכעס, הוא כלי ראוי לקבל את האור הגנוז. הסודות העמוקים של התורה נמסרים לענווים.

מופתים ועדויות

מן הדורות הקדומים לא נשארו בידינו כמעט סיפורי מופת על רבי נחוניה. ובכל זאת יש עדויות שמדברות בעד עצמן:

♦ אריכות הימים

הגמרא מעידה שזכה לאריכות ימים, והוא עצמו תלה אותה בשלוש מידות טובות. זו הבטחה פתוחה לכל מי שילך בדרכו.

♦ התפילה שלא נפסקה

כמעט אלפיים שנה עברו, ותפילת בית המדרש שלו עדיין נאמרת בכל יום על ידי תלמידים צעירים וזקנים, בכל מקום שלומדים בו תורה.

♦ השם החתום בתפילה

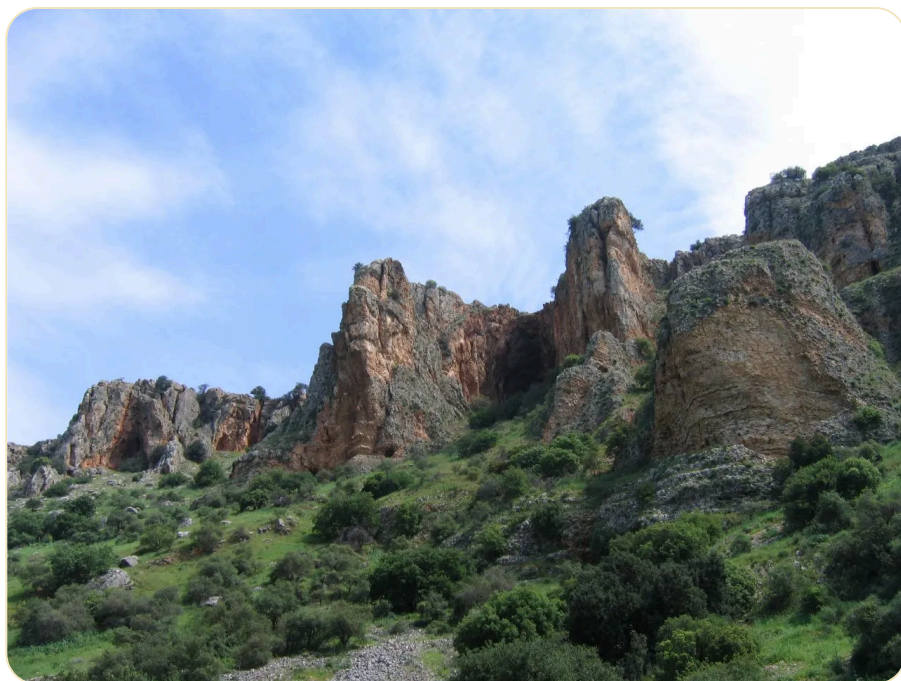
“אנא בכח”, המיוחסת לו, נשמרה בסיפורים של כל קהילות ישראל, וכל ליל שבת היא עולה מפי רבבות יהודים. המקובלים מלמדים שיש בה כוח מיוחד בזכות השם הקדוש שחתום בה.

♦ הציון שנמצא

רבי חיים ויטאל, תלמיד האר"י, תיאר את מקום קברו. ומאות שנים אחר כך נמצא הציון בדיוק במקום שתיאר.

הסתלקותו

יום פטירתו של רבי נחוניה בן הקנה לא נמסר לנו. מקום קבורתו נזכר לראשונה בכתבי רבי חיים ויטאל, שתיאר אותו. בשנת ה'תש"ע (2010) זוהה הציון על ראש צוק תלול בנחל עמוד, סמוך לצפת, בהתאם לתיאורו המדויק של רבי חיים ויטאל.

צוקי נחל עמוד בגליל העליון, סמוך לצפת. על ראש אחד מצוקי הנחל זוהה ציונו של רבי נחוניא בן הקנה

יש בזה משהו יפה. התנא שחי באמאוס שביהודה, נח לפי המסורת בגליל, לא רחוק מצפת ומירון, בין המקומות שבהם פרחו אחר כך חכמת הקבלה. כאילו חיכה שם לתלמידיו שיבואו אחריו בדורות.

מה הוא משאיר לנו

רבי נחוניא בן הקנה משאיר לנו מעט מילים, אבל כל אחת מהן היא דרך חיים. הוא מלמד אותנו להיכנס ללימוד בענווה ולצאת ממנו בהודאה. מלמד אותנו לשמוח בחברים ולהתפלל שגם הם לא ייכשלו. מלמד שהסוד של חיים ארוכים וטובים נמצא בלב שאינו נוטר ובכיס שאינו קפוף.

ובכל ליל שבת, כשאנחנו אומרים "אנא בכח... תתיר צרורה", אנחנו מצטרפים לתפילה שעוברת מדור לדור, ומבקשים שהקב"ה יתיר את כל מה שקשור בנו ויקבל את רינתנו.

זכותו של רבי נחוניא בן הקנה תגן עלינו ועל כל עם ישראל, ונזכה להיכנס לבית המדרש בענווה, לצאת ממנו בשמחה, וללכת לישון בלב נקי, אמן.

משנה ברכות ד, ב; ברכות כח ע"ב; מגילה כח ע"א; שבועות כו ע"א; משנה אבות ג, ה; ספר הבהיר, א; רמב"ן, בראשית א, א; תפילת "אנא בכח" (סידור, קבלת שבת); תפילת "רבי ישמעאל אומר" (סידור, שחרית).

קרדיט תמונות: נחל עמוד (תמונת הכותרת), DmitTrix, CC0, דרך Wikimedia Commons; צוקי נחל עמוד, amir85, CC BY 2.0, דרך Wikimedia Commons; שער ספר הבהיר, דפוס אמסטרדם, נחלת הכלל, דרך Wikimedia Commons.

המימד הנוסף · הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 · ravbiton.com · לפניה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה